

Cilt: 6, Sayı: 11, Ocak 2018 / Volume: 6, Issue: 11, January 2018

SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SINIRLARI VE ORDUSU'NUN SASANI DEVLETİ İLE BENZERLİĞİ MESELESİ

The Issue of the Borders of the Seljuk State and its Army's Similarity with the Sassani State

Yılmaz KARADENİZ*

ÖZ

Selçuklu Devleti, İran coğrafyasında kurulduktan sonra sınırlarını Suriye ve Anadolu'ya kadar genişletmiştir. İran'ın doğu ve batısında yaptıkları fetihler ile Sasani dönemindeki sınırlara eşdeğer ve hatta onlardan daha başarılı olmuşlardır. Selçuklular, fethedilen coğrafyadaki toprakları idari taksimata tabi tutarak eyaletler oluşturmuşlardır. Bu idari taksimat, kendilerinden önce bu coğrafyada hüküm sürmüş olan Sasanilerle benzerlik göstermektedir. Selçuklu Devleti, sadece doğu ve batıdaki fütuhati neticesinde ulaşılan sınırlar itibarıyla Sasani Devleti ile benzerlik göstermemiş, ayna zamanda İran'ın güneyine ve Fars Körfezi'ne doğru yapılan fütuhati neticesinde ulaşılan sınırlar da aynı seviyeye ulaşmıştır. İki devlette fütuhati gerçekleştiren düzenli orduların nizamı da aynı şekilde oluşturulmuştur. Askeri teşkilatları dikkatlice incelendiğimizde, her iki siyasi iktidarın aynı coğrafyada benzer askeri nizamı oluşturduklarını ve benzer başarıların elde ettiklerini görmekteyiz. Büyük Selçuklular, İran coğrafyasında büyük bir devlet olmak için Sasani Devleti'nin yaptıklarını inceledikten sonra askeri nizamından istifade etmiştir. Bu makaledeki amacımız, bu benzerliği ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Sasani Devleti, Sınırlar, Askeri Teşkilat

ABSTRACT

The Seljuk Empire expanded its borders to Syria and Anatolia after being established in Iranian geography. They conquered the eastern and western regions of Iran and conquered in Sassanid times and were even more successful. The Seljuks formed the provinces by subjecting the lands in the conquered geography to

* Doç. Dr. Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
yilmazkaradeniz44@hotmail.com

administrative divisions. This administrative division is similar to the Sasanites, who ruled first in this region. The Seljuk State is not only similar to the Sassanid state boundaries in terms of eastern and western conquests and boundaries, the boundaries reached by the southern Iran and the Persian Gulf are also similar. The politics of the two governments is not similar, but the order of the regular armies that perform the conclusion is similar. When we examine military organizations attentively, we can see that both political powers have formed similar military regimes in the same geographical region and that similar achievements have been gained. The Great Seljuk State, after examining what the Sassanid State has done to become a great state in Iran's geography, has benefited from their military presence. Our aim in this article is to show this similarity.

Keywords: The Great Seljuk State, Sassanid State, Boundaries, Military Organization

Giriş

Müslüman Araplar, Hz Ömer döneminde (634-644) kuzeyde Mısır, Filistin, Suriye ve Irak taraflarına gerçekleştirdikleri fütihat ile Sasani Devleti'ne komşu olmuşlardı (Watt, 1993: 145). Kuzeyde fetihlerine devam eden Müslüman Arap komutanlar, bugünkü İran topraklarında Sasaniler ile yaptıkları Kadisiyye (656) ve Nihavend Savaşları (642)'nkazandıktan sonra Sasani başkenti Medain'e girerek İran'ın fethinitamamlamışlardı(Fayda, 2007: 44-51). Aynı şekilde Suriye'nin fethinden sonra Bizans ile komşu olunduktan sonra Emevi döneminde (66-750) İstanbul önlerine ve Orta Anadolu'ya kadar gelinmiştir(Yiğit, 1995: 87-104).Müslümanların kuzeydeki fütuhata Abbasi döneminde (750-1258) duraklamaya başlamış, akabinde bağımsızlığını ilan eden mahalli hanedanlıklar kurulmuştur. İran'da İslâmi dönemde kurulan hanedanlıklar, kuruldukları bölgeler ile sınırlı kalmış, bunlardan hiçbiri bir hanedan bütün İran topraklarına tek başına hâkim olamamıştır. (Akyürek, 2013: 85-115).

İran'da kurulan ilk İslâmi hanedanlardan olan Tahiriler (821-875), Horasan ve Maverâünnehir'in büyük bir kısmını ele geçirecek devletlerini kurmuşlardı (Kurt, 2010: 403-404). Safariler ise Ahvaz bölgesinde kurulduktan sonra fazla etkili olmamıştı. Samaniler, İsmail bin Ahmed ve Ahmed bin İsmail dönemlerinde Horasan ve Zencan mıntkasına kadar gelip 941'de Nihavend'i ele geçirmişlerdi. Büveyhiler ise İzzedüddeve zamanında kendi hilafetlerini batıda Diyarbakır'a kadar genişletmişlerdi (Ekberi, 1388: 8). İran'da kurulan ilk Müslüman Türk devletlerinden olan Gazneliler, Horasan ile birlikte Zencan ve İsfahan'ı ele geçirmişlerdi (Merçil, 1996: 480-484).

İran'da Gazneli Devleti ile 1040'ta yapmış olduğu Dandanakan Savaşı'nı kazanan Kınık Türkleri, boy reisinin ismine izafeten Selçuklular olarak tarih sahnesine çıkıp büyük bir devlet kurmuşlardı (Köymen, 1993: 336). Selçuklu Devleti, güçlü bir idare tesis ederek, İslâmi dönemde hiç görülmeyen bir fütihat ile İran coğrafyasında genişleyerek yayıldı (İbnül Esir, 2013: 150-168). Tuğrul Bey ile

Selçuklu Devleti'nin Sınırları ve Ordusu'nun Sasani Devleti ile Benzerliği
Meselesi / Yılmaz Karadeniz

başlayan fütühat, Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah dönemlerinde zirveye çıktı ve çıkararak batıda o zamana kadar hiç fethedilmeyen yerler fethedildi (Köymen, 1993: 353-364). Selçukluların İran dışında doğuda ve batıda yaptıkları fetihler incelendiğinde, Sasani dönemindeki sınırlara ulaşıldığı görülecektir. Selçuklu fütühatındaki bu başarıyı sağlayan askeri nizamın da benzer özellikler göstermesi dikkat çekicidir.

İran coğrafyasında Hehamenşi Dönemi (M.Ö.559-M.Ö.330)'nden sonra devlet kuran Sasaniler, kendilerinden önceki Pers sınırlarına ulaşmakla kalmamışlar, kendilerini bu devletin resmi varisi olarak saymışlardır. Sasaniler, milli bir devlet kurarak Zerdüştlük gibi resmi bir din ve medeniyet ortaya koymuş, kendilerinden sonra kurulan devletlerde görülmeyen bir özellik olarak İranlılık (Part) düşüncesini öne çıkarmışlardır (Ghirshman, 1372: 345). Sasaniler, kendilerini Hehamenşi İmparatorluğu'nun ihyacıları saymışlardır (Biyle, 1368: 270). Sasani İmparatoru Ardeşir, Hehamenşi döneminin ihyasına matuf bir siyaset izlemiştir (Biyle, 1368: 221). Onun için "mülûk-ı tavaif" olarak kalmak istememiş, devlet sınırlarını Hehamenşi sınırlarına ulaştırmak ve o dönemin hayatını ihya etmek için çalışmıştır (Hadadiyan, 1381: 142). Part dili olan eski Farsçayı konuşan halkı (,) devlet merkezinde ve İran coğrafyasında egemen kılmıştır (Pigulevskaya, 1346: 76). Ardeşir ve kendisinden sonra gelen Sasani imparatorlarının Hehamenşi döneminin görkemini tekrar ihya etmeye çalıştıklarını söylemek mümkündür (Ekberi 1388: 9).

Sasani İmparatorları, Hehamenşi dönemi görkemine ulaşmak için o dönemin askeri teşkilatını esas alarak ordularını kurmuş, iç siyasetlerinin esasını da buna göre düzenlemişlerdir (Huart, 1379: 188). Pers sınırları, Mezopotamya'dan Maveraünnehir ve Soğd bölgesine, Gürcistan'dan Sind ve Peşaver'e kadar genişletilerek geçmişteki sınırlara ulaşılmıştır (Zerinkob, 1387: 195). İmparator Birinci Şapur, Bizans Devleti ile savaşarak Sasani sınırlarını Fırat ve Dicle nehirlerine kadar genişletmiştir (Ahmed bin Ebu Yakub, 1371: 195). Güneyde Suriye yönünde yaptığı seferler ile bu bölgeyi de Sasani topraklarına katmıştır (İbn-i Haldun, 1383: 287). Kuzeydeki Ermenistan ise ticari ve iktisadi mevkiinden dolayı sürekli Sasani-Bizans mücadelelerine sahne olmuştur (Deryayi, 1383: 23).

Sasani ve Selçuklu Sınırlarının Mukayesesi

Sasaniler hakkında bilgi veren İbn-i Miskevey, Ardeşir'in oğlu Birinci Şapur'un devlet sınırlarını Hire'ye kadar genişlettiğini kaydetmiştir (İbn-i Miskevey, 1369: 135). Birinci Şapur, M.Ö. 258'de Bizans İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu iç karışıklıktan istifade ile komşuları Sakaları batı sınırlarına sürdükten sonra Horasan ve Fars bölgelerini bayındır hale getirmiştir. Daha sonra buradaki Harezmlileri kendisine bağlamıştır (Ekberi, 1388: 9). Nişabur şehri bu zafere binaen kurulmuştur (Şuşteri, 1342: 58). Sasaniler, güneydeki Umman Denizi ve Fars Körfezi'nden başlattıkları sınırları Arabistan çöllerine kadar götürmüşlerdir. Yemen toprakları fethedildikten sonra İran'ın bir parçası sayılmıştır. Buradan kuzeye uzanan sınırlar, Ermenistan'ın batısını içerisine alarak bugünkü Kars şehrinin olduğu

Selçuklu Devleti'nin Sınırları ve Ordusu'nun Sasani Devleti ile Benzerliği
Meselesi / Yılmaz Karadeniz

yerden Kafkaslara geçmiştir. Kafkasların güneyindeki Babil, Kelde, Asur ve Ermenistan'ın büyük bir kısmı ile Van Gölü civarı ve Hire toprakları İran'ın bir parçası haline getirilmiştir (Pirmiya, 1372: 371). Bizans'ın elindeki Kırım ve Karadeniz sahilleri hariç kuzeydeki bütün Kafkas toprakları Sasanilerin hâkimiyetine girmiştir. Sasani dönemi başlarında Hazar Havzası fethedilmişse de Sasani-Akhun mücadelesi sırasında Akhunların (Heyatele) eline geçmiştir. Sasani imparatorları içerisinde önemli bir yer işgal etmiş olan Birinci Hüsrev Anuşirvan, Ceyhun taraflarını da Sasani topraklarına katmıştır. Doğu ve kuzeydoğudaki Bahter (Soğd) bölgesinde tesis edilen hâkimiyet, Sistan topraklarından sonra Süleyman Dağları ve Hindikuş Dağları'na kadar yayılmıştır (Ekberi, 1388: 10).

Sasaniler, İran coğrafyası içerisinde yer alan toprakları dört büyük eyalete ayırmışlardı. Batıda Herborn, güneyde Nimruz, doğuda Horasan ve kuzeyde Kafkas eyaletleri oluşturulmuştu (Marguart, 1373: 37). Sasani dönemindeki bu geniş topraklar, İslâmî dönemde ve hanedanlıklar döneminde muhafaza edilmiş, Selçuklular döneminde küçülmesine müsaade edilmemiştir (Ekberi, 1388: 10). Sasani Devleti, kuzeyde Göktürk sınırlarına ulaşmış, batı yönünde Bizans ile komşu olmuş, doğuda Hindikuş Dağları'na kadar egemen olmuştur. Sınırlardaki eyaletlerin uç bölgelerinde kurulan askeri garnizonlar, dış saldırılara karşı adeta askeri mukavemet vazifesi görmüşlerdir (Christiansen, 1384: 98). Ancak bir müddet sonra kuzey ve batı sınırlarında değişiklikler olmuştur (Ekberi, 1388: 11). Sınırların muhafazasında sıkıntı gören Sasani kralları, ülkelerinin geniş sınırlarını belirleyerek bunları inşa ettikleri geniş hendekler ve duvarlar ile korumaya çalışmışlardır (Nefisi, 1384: 173).

Büyük Selçuklu sınırları, fiziki olarak Sasani dönemi sınırlarına ulaşmamış, İran halkı nezdinde İslami dönemde kurulan bu devletin aynı sınırlara ulaştığı benimsenmiştir (Köymen, 1993: 352). Selçukluların, Sasani dönemindeki azamet ve görkemi tekrar getirdiklerine inanılmıştır. Tuğrul Bey, Gaznelileri yendikten sonra Horasan'ın büyük bir bölümünü ve İran'ın merkezine doğru olan toprakları fethetmişti (Köymen, 1993: 363). Büveyhileri de yenilgiye uğrattıktan sonra onların İsfahan, Fars ve Bağdat'taki nüfuzlarını ortadan kaldırmıştır. Bundan sonra Selçuklu Devleti'nin sınırları Ceyhun'dan Irak'a kadar genişlemiştir. Sultan Alparslan, Suriye ve Anadolu'da fetihlere girişerek devletin sınırlarını batıda ve güneyde iyice genişletmiştir (Köymen, 1992: 14). Melikşah ise devletin sınırlarını Karadeniz'e kadar ulaştırmıştır (İbnül Esir, 2013: 329). Böylece kuzeybatıdaki sınırlar ikiye katlanmıştır (Ekberi, 1388: 11). Suriye (Dımaşk)'nin fethinden sonra sınırlar İstanbul önlerine kadar uzanmıştır (Ersan-Alican, 2014: 75). Şayet Mısır'ın fethi bu dönemde gerçekleşmiş olsaydı, Selçuklu sınırları Hehamenşi dönemi sınırlarına erişmiş olacaktı (Ekberi, 1388: 12).

Büyük Selçuklu Devleti'nin doğu ve batıdaki fütuhâtı ve bunun neticesinde ulaşılan sınırları, Sasanilerin ulaştığı sınırlara yakın olduğunu söylemek mümkündür. Güneydeki fetihlerle Fars Körfezi'ne kadar ulaşılmış, Birinci Şapur döneminde alınan Bahreyn, Melikşah döneminde Artuk Bey tarafından 1077'de fethedilmiştir.

Selçuklu Devleti'nin Sınırları ve Ordusu'nun Sasani Devleti ile Benzerliği
Meselesi / Yılmaz Karadeniz

Yemen, Hicaz ve Aden'in fethi için görevlendirilen Selçuklu komutanlardan Gevherayin ve Turşek Bey, 1086'da yaptıkları fetihlerle buraları hâkimiyete almışlardır. Yemen'in fethi, Birinci Hüsrev Anuşirvan döneminde 557'deki alınmayı hatırlatmaktadır (Biyle, 1366: 101).

Selçuklu Devleti'nin yukarıda zikredilen fetihlerle hâkimiyet tesis edilen topraklarda oluşturduğu idari teşkilat ve eyalet sistemi, Sasanilerin idari bölünmesine benzemektedir. Sasaniler döneminde eyaletler ve şehirler arasında yapılan yollar aynen kullanılmış, bu yollar sadece askerlerin savaş alanlarına sevkîyatında değil, ticaret için gidip gelen kervanlar için de kullanılmıştır. Horasan'dan doğu yönüne doğru giden yol, ana yol olup devlet merkezini Kirmanşah, Rey ve Nişabur'a bağlamıştır. Bu yol, aynı zamanda Sirderya'ya kadar olan şehirleri birbirine bağlamıştır. Kirmanşah'dan ayrılan yol, Erdebil ve Tebriz'e ulaşmıştır. Hemedan'dan ayrılan başka bir yol ise İsfahan'a gitmiştir. Rey'den bir yol Zencan ve Erdebil'e ulaşmıştır. Nişabur'dan ayrılan yollar Tabeş, Herat ve Sistan'a uzanmıştır. Güneydoğu'dan ayrılan bir diğer yol ise Bağdat'ı Basra'ya bağlamış, Basra'dan ise Ahvaz ve Şiraz'a yönelmiştir. Diğer yollar Şiraz'a ulaşır İsfahan'dan Yezd, Rey ve Nişabur üzerinden Sircan, Kirman ve Sistan'a gitmiştir. Bu şekilde Selçuklu Devleti'nin önemli coğrafi merkezlerinin yollarla birbirine bağlanması, Horasan, Azerbaycan, Irak, Kirman ve Fars gibi büyük eyaletlerin oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Selçukluların yükseliş dönemindeki bu idari taksimat, Sasani dönemi idari taksimatı ile benzerlik göstermektedir (Biyle, 1366: 218). İran'ın Selçuklu döneminde ulaştığı coğrafi sınırlar, İslâm döneminde ulaşılan en geniş sınırlar olup Sasani döneminde ulaşılan sınırlar ile benzerlik göstermektedir.

Askeri Teşkilatların Mukayesesi

Sasani Devleti, Hehamenşilerin askeri teşkilatını kendisine örnek alarak bir sistem kurmuş ve bu sayede güçlü ordulara sahip olmuştur. Kuruluş döneminde aynı anda üç cephede savaşmasına rağmen başarılı olarak dünya devleti payesine ulaşmıştır. Batıda Ermenistan toprakları için Bizans ile savaşırken, doğuda Akhunlar ve Kuşanlılar ile Soğd bölgesi üzerine savaşmıştır. Kuzeyde ise göçebe topluluklarla savaşmak zorunda kalmıştır. Düşmanlarla yapılan uzun ve çetin savaşlar, başlangıçtan itibaren güçlü bir ordunun varlığını zorunlu kılmıştır. Yaklaşık dört asır devam eden savaşlar, güçlü ordular sayesinde başarılar getirmiş, hızlı bir yükselişi sağlamıştır (Biyle, 1368: 129). Sasani ordusu, üç taraftan savaştığı ve üzerlerine gelen düşmanlarını durdurduğu gibi aynı zamanda düzenlediği seferler ile devletin sınırlarını genişletmiştir (Nefisi, 1384: 34).

Sasani ordusu, Ardeşir Babekan ve Birinci Şapur dönemlerinde, o zamanın şartları içerisinde Bizans'a karşı iyi yetiştirilmiş ve yaptıkları savaşlarda başarı göstermişlerdir (Zerinkob, 1379: 85). Hüsrev Anuşirvan zamanında tekrar bir ıslahata ve nizama tabi tutulan ordu, bu imparator tarafından her dört ayda bir kontrol edilmiştir. Genellikle 30.000 ile 60.000 arasında gruplara ayrılan askerler, bazı zamanlarda 100.000 ile 140.000 kişilik gruplar şeklinde de tanzim edilmişlerdir

Selçuklu Devleti'nin Sınırları ve Ordusu'nun Sasani Devleti ile Benzerliği
Meselesi / Yılmaz Karadeniz

(Ekberi, 1382: 132). Savaşçı gruplar piyade ve süvari olarak ayrılmıştır (Hadadiyan, 1381). Ancak merkezi orduların dışında zamanla idareci ve komutanların kendilerine bağlı ordular kurmaları, başarısızlıkları beraberinde getirmiştir. Devlet içerisinde güçlenen hanedanlar, güneyden Müslüman Arapların Hz. Ömer (r.a) dönemindeki saldırılarına dayanamamıştır. Yezdigerd'in haris bir imparator olarak askeri birlikleri kendisine tabi kılmaya çalışması ve eski nizama bozması devletin sonunu getirmiştir. Gerdizi, Sasanilerin bu dönemdeki askeri yapılarıyla alakalı olarak şunları kaydetmiştir; *"Yezdigerd bin Behram, tahta oturduğunda... O haris bir adamdı. Orduyu kendi hışmına tabi kılmak için onları donatarak memnun etti."*(Gerdizi, 1363: 78).

Büyük Selçuklu Devleti'nin merkezi idaresine bağlı askeri grupların başında Horasan menşeli komutanlar ve idareciler bulunuyorlardı. Bunlar aynı zamanda halk nezdinde de kabul görmekteydi. Askerler genellikle iki kesimden, Türk ırkından olan gulamlar ve Türkmen boylarına dayanıyordu (Klausner, 1363: 24). Orduda geri hizmetlerde görev alanlar ve fiili görev almayanlar ise genellikle fetihlerde elde edilecek ganimetlerden istifade etmek için komutan ve emirlerin etrafında toplanıyorlardı. Bu da bir sipahın etrafında kısa bir müddet için toplanmayı mümkün kılıyordu (Ekberi, 1388: 14).

Büyük Selçuklu Devleti'nin teşekkülü ve bekası askeri nizama ve ona tabi olacak gruplara dayanıyordu. Gerek yapılan fetihler sırasında ve gerekse yabancı unsurların sebep oldukları isyanların önlenmesinde askeri kadroların Türk boylarından olmasına dikkat ediliyordu. Yabancılardan istihdam edilen askerlerin ordu içerisinde nüfuzlu bir hale gelmelerine müsaade edilmiyordu. Bu hususta, Sasani ordusu ile benzerlik arz ediyordu. Selçukluların daimi ve maaşlı askerlerinin çekirdeğini, doğudaki İslâm ülkelerinin sınırlarından getirilen gulamlar oluşturuyordu (Lambton, 1369: 809). Bu askerler ile omuz omuza fetihler yapan Selçuklu sultanları, Asya'nın batısına kadar hâkimiyetlerini genişlettiler (Klausner, 1363: 25). Ordu içerisinde olup batı sınırlarında esir alınan Gürcü, Yunan, Ermeni unsurlar ve esir Türklerde yardımcı kuvvetler olarak görevlendirilmişlerdi. Ancak bu unsurlar ile ordu içerisinde bulunan Kürt, Arap ve Türkmenlerin herhangi bir isyana karışmamaları ve savaşlarda istenilen şekilde hareket edip etmemelerine dikkat edilirdi (Ekberi, 1388: 15).Büyük Selçuklu Devleti'nin askeri teşkilatı icra şekli ve farklı milletlerden asker temin etmesi, Sasani Devleti'nin askeri teşkilatı ile benzerlik göstermektedir. Zira Sasaniler de esas askeri grupların yanında farklı milletlerden yardımcı kuvvetler istihdam ederek savaşlarda onlardan yararlanmıştı (Ekberi 1388: 15-16).

Selçuklu ordusunun gulam esirlerden müteşekkil daimi ve sabit kısmı, devletin kuruluş yılları olan Tuğrul Bey zamanında sınırlı kalmış, Sultan Alparslan zamanında yaklaşık 2.000 kişiye ulaşmıştır. Melikşah, şehzadeliği döneminde 15.000 kişilik bir kuvvetin başında iken, tahta oturduktan sonra 40.000 kişilik süvari ordusuna sahip olmuştur (Lambton, 1385: 36). Bu dönemdeki fetihlerde atlı süvariler etkili olurken, kapıkulları ve piyadeler de destek gruplarını oluşturmuştur.

Selçuklu Devleti'nin Sınırları ve Ordusu'nun Sasani Devleti ile Benzerliği
Meselesi / Yılmaz Karadeniz

Aynı nizamın Sasaniler tarafından daha önce uygulandığını, Bizans'a karşı yapılan savaşlarda görmek mümkündür. Sasani süvari birlikleri zırhlı ve ağır silahlarla mücehhez olarak savaş meydanlarında birinci safta yer almıştır. Bizans'a karşı yapılan fetihlerde zafer, bunların cesaret ve atılganlığına bağlı olduğu için halk nezdinde değerleri de farklı olmuştur (Christiansen, 1384: 152). Süvari ordusuna dâhil olanlar, süvari asker olarak önemli başarılar elde etmiş ailelerin çocuklarından seçilmiştir. Süvari askerler, kuşandıkları zırh ve başlarına taktıkları zırhlı başlıkları, uzun mızrakları, baltaları, gürzleri ve oklarıyla dikkat çekmekle kalmamış, atlarının başlık ve eyerleri de dikkat çekmiştir (Nefisi, 1384: 35). Süvarilerin kullandıkları silahlar, Selçuklu süvarileri tarafından da kullanılmıştır. Sasani süvari bölükleri ve bunların içerisindeki öncü birlikleri, Selçuklular tarafından aynı şekilde istihdam edilmiştir (Ekberi, 1382: 141).Başlangıçta dağınık olan Selçuklu süvarileri, devletin büyümesiyle birlikte Sasani modelinden düzenli hale getirilmiştir (Ekberi, 1388: 16).

Selçuklu askeri nizamının Sasanilere benzerlik göstermesi, halk nezdindeki meşruiyetlerini kolaylaştırmıştır. Sasani ordusuna benzer bir askeri teşkilatın oluşturulması, halk tarafından tekrar eski azametli günlerin geleceği düşüncesine sahip olunmasına sebep olmuştur. Böyle bir beklenti ile Selçukluların sahiplenilmesi ise halkın, devleti himaye etmesine yol açmıştır (Ekberi, 1388: 15).

Hehamenşilerin 10.000 kişiden oluşan ve başlarında “Versergenikân-ı Hudayi” isimli reisleri bulunan süvari birliklerini model alan Sasaniler, savaşlarda ön saflarda ölüme giden cesur süvariler kullanmışlardı (Ekberi, 1382: 143). Selçuklular, Sasaniler gibi önemli savaşçı sülalelerden teşekkül ettirdikleri süvarileri, zamanla Türklerden müteşekkil bir hale getirmişlerdir. Hicri dördüncü ve beşinci asırlarda bu ordular sayesinde İran'da geniş bir coğrafyaya hâkim olan Selçuklular, kendilerini İslami dönemde kurulan Türk devletlerinin başlangıcı olarak kabul etmişlerdir (Ekberi, 1388: 16-17).

Selçuklu süvari ve piyade birliklerinin kullandıkları sapan, mancınk, ok, mızrak, balta, kılıç ve gürz gibi silahlar, Sasani askerleri tarafından daha önce kullanılmıştı (Zerinkob, 1379: 86). Selçuklu süvarileri, yanlarında taşıdıkları ok ve yay ile birlikte düşman karşısında hızlı ve etkili manevra kabiliyetine sahip olmakla ün salmışlardır (Lambton, 1385: 36). Aynı şekilde Sasani süvari askerlerinin savaşlardaki maharetleri ve başarıları, kaya kabartmalarına yansımıştır (Ekberi, 1388: 17). Selçuklu kapıkulu askerleri, piyade ve süvari olarak iki gruba ayrılırken (Atçeken-Bedirhan, 2012: 74) Sasanipiyade ve süvari kuvvetleri, “gond” denilen yerlerdeki merkezlerde, kullandıkları silahlara göre iki gruba ayrılmıştı (Christiansen, 1384: 155).Selçukluların askeri taksimatında dönemin şartları ve ihtiyaçlarının rol oynadığı ve taksimatın ona göre yapıldığı görülmektedir.Bu şekliyle aynı düzende olduklarını söylemek mümkün olmamakla birlikte her iki devletin yabancı askerden istifade etme yönteminin birbirine benzediğini söylemek mümkündür. Selçuklu ordusunun esasını oluşturan süvarilerin yanında istihdam edilen yabancı askerlerin varlığıSasanilere benzemiştir (Atçeken-Bedirhan, 2012:

Selçuklu Devleti'nin Sınırları ve Ordusu'nun Sasani Devleti ile Benzerliği
Meselesi / Yılmaz Karadeniz

73). Sasani ordusunda Sakalar, Deylemler, Hunlar, Keyyaniler, Hirkaniler, Sistanlılar, Kuşaniler ve doğudaki bölgelerden getirilen kabile savaşçıları yer almıştı. Nizamülmülk, yarısı Türk ve yarısı Deylemlilerden oluşan farklı bir piyade sınıfı oluşturmaya çalışmışsa da muvaffak olamamıştır (Nefisi, 1384: 36).

Selçuklu ve Sasani dönemindeki süvarilerin kullandıkları silahlar, gruplara verilen mansıplar, askeri teşkilat içerisinde görev almış olanların rekabetleri benzer özellikler taşımaktadır. Sasani dönemde süvari askerlerin komutanlarının devlet işlerine müdahil olmaları sıkça görülmüş, Selçuklularda da askeri komutanların isyanlara sebep oldukları ve Nizamülmülk'ün bu hadiseleri önlemek için çok uğraştığı görülmüştür (Ekberi, 1388, 18).

Sasani ordusunun ikinci sıradaki kuvvetlerini oluşturan piyade sınıfı, savaşlarda en geride savaşmıştır. Köylülerden oluşturulan bu sınıf fazla savaş talimi almamış ve silah kullanmayı yeterince öğrenmemiştir. Bu yüzden, savaşın kaderini değiştirecek bir etkileri de olmamıştır (Ekberi, 1382: 145). Payegânsalar'ın komutasında savaşa katıldıkları halde herhangi bir ücret ve ganimet hakkına sahip olmamışlardır. Uzun ve eğimli bir kalkan ile savaşlara katılmışlardır (Christiansen, 1384: 153). Piyade sınıfından olup savaşlarda yaralanan veya esir düşenlerin haricindekiler yerlerine geri dönüp işlerine devam etmişlerdir. Halk arasındaki en alt tabakadan sayılan çiftçiler arasından seçilmeleri, süvariler karşısında itibarsız olmalarına sebep olmuştur. Savaşlarda kalkanlarıyla savaşan bu zümreler savaşların bin an önce sulh ile sona ermesini beklemişlerdir (Nefisi, 1384: 36).

Büyük Selçuklu Devleti, ordusunun piyade kesimini Sasanilerdeki gibi toplumun alt tabakasından değil, yabancı milletlerden ücretli asker olarak istihdam ettiği kişilerden oluşturmuştur. Piyade sınıfının da toplumda bir ehemmiyeti olmuştur. Çünkü savaşlarda süvari askerlerin en önemli destekçileri olarak görev yaptıkları gibi savaş işlerinin yükünü de taşımış, zafere veyahut yenilgiye etkileri önemli olmuştur. Selçuklu piyadelerinin en önemli grubunu Deylemler oluşturmuştur. Her iki devlette de ordu içerisinde süvari ve piyade sınıfına dâhil olanlar, ister istemez toplum içerisinde mensup oldukları askeri sınıfa göre değerlendirilmişlerdir. Ordu içerisindeki görev, o insanlara eşraf, saraylı, seçkin ve saraylılar sınıfına dâhil olmanın yollarını açmıştır (Ekberi, 1388: 19). Askeri sınıftan çıkan bu durum, sosyal tabakalaşmayı beraberinde getirmiş, böylece iktidarın ihtiyaç duyduğu ve kendisine yardımcı olabilecek bir tabaka oluşmuştur. İktidarın asker içerisinde bu yapılanmaya razı olduğunu söylemek mümkündür.

Sasanilerin mansıplar hususunda Selçuklulardan farklı olarak alt gruplara mansıp vermeyi daha önemli hale getirdikleri ve bu işin askeri teşkilatın en önemli işi olduğu görülmektedir. Selçuklular, Sasaniler gibi askeri mansıplara etraflıca ve ehemmiyetle bakmışlardır. Ancak ihtiyaçlara göre yeni mansıplar ihdas etmişlerdir. Selçuklu askeri teşkilatı içerisinde alınan mansıplar, saray ve ümera içerisinde zor görevleri de beraberinde getirmiştir. Selçuklu dönemindeki atabeylerin ve Sasani dönemindeki süvarilerin aldıkları mansıplar, güce ulaşmada önemli olmuştur. Bu

Selçuklu Devleti'nin Sınırları ve Ordusu'nun Sasani Devleti ile Benzerliği
Meselesi / Yılmaz Karadeniz

yüzden her iki devlette de mansıplarını muhafaza etmek isteyen askeri görevliler büyük çaba sarf etmişlerdir (Ekberi, 1388: 20).

Sasaniler ile Selçukluların askeri sınıftaki görevlilere(,) görevleri karşılığı yapılan ödeme, çeşit ve tarz olarak farklı olmamıştır. Selçuklular, maaşlı askerlerin dışındakilere aynı ödemeyi ikta ile yaparken, Sasaniler de ordunun büyük kısmını oluşturan askerlere maaş ödemiştir. Geriye kalanlar ise iktaya benzer bir uygulamaya tabi tutulmuştur. Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün ısrarla bütün askerlerin maaşlı asker olmasını ve sultanın kendi eliyle maaş dağıtmasını istemesi, Sasani dönemindeki sistemi istemesinden kaynaklanmıştır (Biyle, 1366: 223-225). Dinuri, Hüsrev Anuşirvan'ın askerlerin maaşlarını kendi eliyle verdiğini rivayet etmiştir. Her iki devlette askeri işlerde görülen farklılık, askeri teşkilatta uygulanan hukuk ve idari kararlarda olmuştur (Dinuri, 1368: 234).

Savaşlarda elde edilen esir ve köleler, her iki devletin istifade ettiği önemli unsurlar olmuştur. Sasaniler ile Selçukluların farklı dinlere mensup olmaları ve dinlerin savaş hukuklarının farklı olması, savaşlarda ele geçirilen esirlere yapılan muamelede kendisini göstermiştir. İslâm'ın savaş hukukunu tatbik eden Selçuklular, Müslüman esirlerden istifade yoluna gitmiş, ordu içerisinde maharetlerini gösterip devletin güvenini kazananlar üst rütbelere nail olmuşlardır. Ordu içerisinde hizmet eden bu esir veyahut köleler, kendilerinden sonra erkek çocuklarına da yol açmışlardır. Ancak Sasanilerin savaşlarda ele geçirdikleri esir ve kölelerden istifade şekli farklı olmuştur. Ordunun geri hizmetteki ağır işleri yaptırılmış, hizmetlerine göre üst kademelere çıkmaları istenmemiştir. Ancak her iki devletin askeri işlerinin görüldüğü "*Divan-ı Arz*," benzerlik göstermiştir (Bosworth, 1384: 95).

SONUÇ

Büyük Selçuklu Devleti, İran'da Sasanilerden sonra kurulan İslâmî bir devlet olarak askeri ve fetih siyasetinde Sasanilerden istifade etmiştir. İran'ın askeri geleneklerinin Selçuklulara tesir ettiği açıkça görülmektedir. Tuğrul Bey ile başlayan fetih siyasetinin yönleri ve bunun neticesinde ulaşılan sınırlar, Sasanilerin ulaştıkları hedefler ile benzerlik göstermektedir.

Selçuklular, batıda Sasanilerin ulaştıkları sınırlara ulaşmış, fethedilen yerler benzer şekilde idari bölünmeye tabi tutulmuştur. Sasanilerde olduğu gibi Selçuklularda da başarılar ve sınırların genişlemesi(,) düzenli ve güçlü askeri teşkilat sayesinde olmuştur. Selçukluların süvari ve piyade askerlerinin teşekkül tarzı, savaşlarda kullandıkları araçlar itibarıyla Sasani ordusuna benzemektedir. Her iki devlette orduya alınan gulamlar, savaş sanatını iyi öğrenip devlet kademelerinde yükselmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed bin Ebu Yakub. (1371). *Tarih-i Yakubi II* (terc. Muhammed İbrahim Ayeti), Tehran
- Akyürek Y. (2013). "Emeviler Dönemi Fetih Politikası ve Maveraünnehir'in Fethi," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22/1, s. 85-115, Bursa
- Atçeken Z.-Bedirhan Y. (2012). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Konya
- Biyle J. A. (1366). *Tarih-i İran-ı Cambridge, Ez Ameden-i Selçukiyan ta Frupaşi Devlet-i İlhanan V* (terc. Hasan Anuşe), Tehran
- Biyle J. A. (1368). *Tarih-i İran-ı Cambridge, Ez Selevkiyan ta taFrupaşi-i Devlet-i Sasani III* (terc. Hasan Anuşe), Tehran
- Bosworth E. C. (1384). *Tarih-i Gazneviyan*(terc. Hasan Anuşe), Tehran
- Christiansen A. E. (1384). *İran Der Zaman-ı Sasaniyan*(terc. ReşidYasemi), Tehran
- Dinuri E. H. (1368). *Ahbarü't-tevâl*(terc. MahmudMohdeviDamgani), Tehran
- Ekberi E. (1382). *Tarih-i İctimai-i İran Der Asr-ı Sasaniyan*, Meşhed
- Ekberi E. (1388). "Mukayese-i Hudud-ı Kalemru-yıSelçukiyânBaSasaniyan ve Teşâbih-i Sahtâr-ı Nizami-ı Anha," *Fasıl-nâme-i İlmi Pejuheşi-ı Tarih*, Bahar, s. 7-23, Devre: 4, Şomare: 12
- Fayda M. (2007). "Ömer," *DİA*, Cilt: 34, s. 44-45, İstanbul
- Ghirshman R. (1372). *İran Ez Ağaz ta İslâm* (terc. Muhammed Muayyen), Tehran
- Gerdizi. (1363). *Zeynü'l-ahbâr*(tash. Abdulhay Habibi), Tehran
- Hadadiyan A. (1381). *Tarih-i İran-ı Bastan II*, Tehran
- Huart C. (1379). *İran ve Temeddün-ı İran* (terc. Hasan Anuşe), Tehran
- İbn-i Miskevey. (1369). *Tecarübü'l-ümem I* (terc. Ebul Kasım İmami), Tehran
- Klausner C. L. (1363). *Divansalari Der Ahd-ı Selçuki* (terc. YakubAjend), Tehran
- Kurt H. (2010). "Tahiriler," *DİA*, Cilt: 29, s. 403-404, İstanbul
- Lambton A. K. S. (1385). *Seyri Der Tarih-i İran Ba'de Ez İslâm* (terc. YakubAjend), Tehran 1385
- Marguart J. (1373). *İranşehrBerMebna-yı Coğrafya-yı Musa Horeni*(terc. Meryem Mir Ahmedi), Tehran
- Merçil E. (1996). "Gazneliler," *DİA*, Cilt: 13, s. 480-484, İstanbul
- Muhammed bin İbn-i Haldun. (1383). *El Âber I* (terc. Abdulmuhammed Ayeti), Tehran

Selçuklu Devleti'nin Sınırları ve Ordusu'nun Sasani Devleti ile Benzerliği
Meselesi / Yılmaz Karadeniz

- Nefisi S. (1384). *Tarih-i Temeddün-ı İran-ı Sasani*, Tehran
- Pigulevskaya N. V. (1346). *Tarih-i İran-ı Bastan ta Kurn-ı Hicdehom*(terc. Kerim Kişaverz), Tehran
- Pirniya H. (1372). *İran-ı Bastani*, Tehran 1372
- Şuşteri A. (1342). *İranname*, Tehran
- TurecDeryayi. (1383). *Şahinşah-ı Sasani*(terc. Murtaza Sakıbfere), Tehran
- Watt W. M. (1993). *İslâm Nedir* (terc. Elif Rıza), İstanbul
- Yiğit İ. (1995). "Emeviler," *DİA*, Cilt: 1, s. 87-104, İstanbul
- Zerinkob A. (1379). *Tarih-i İran-ı Bastan (Tarih-i Siyasi-i Sasaniyan)*, Tehran
- Zerinkob A. (1387). *Ruzigaran-ı İran*, Tehran
- Zeydan C. (1369). *Tarih-i Temeddün-ı İslâm* (terc. Ali Cevahir Kelam), Tehran